

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԵՒԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԵՒԱՅ ԸՆԴԱՐԱՐ 4 ՅՈՒՆԻՍ 1870

ԹԻՒ 887

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Սպանիոյ դաշնագրի իրաւունքները իւր հաստատութիւնը բարեկամաց, իւր կուսակցաց և մանաւանդ իւր մօրը Քրիսթինա թագուհւոյն անկեղծ խթանող անսակով, վերջապէս հրաժարեցաւ Սպանիոյ դաշնուն վերայ ունեցած իւր իրաւունքէն՝ ի նպաստ իւր որդւոյն Տոն Լէօնարտին :

Տակաւին յայտնի չէ թէ ինչ տպաւորութիւն պիտի ընէ Սպանիացոց վերայ այս անպարտաւոր հրաժարումը, որ եթէ ըստ ժամանակին, այսինքն յիշատակութիւնէն քանի մը օր ետքը եղած ըլլար, տարակոյտ չկայ թէ յաջող ելք մի պիտի ունենար, ըսել կուզեմք թէ ժողովուրդը ամենայն յոգնութեամբ դերասանակ Տոն Լէօնարտին զլուրը պիտի գնէր ըզթագաւորական պատեր զոր իւր մօրը զլինէն կառնուր ի պատճառս իւր հակաստճմանագրական երկարատեւ ընթացիցը, որուն մէջ զժողովրդաբար յամոտեցաւ միայն պապական կուսակցութեան խրատուցը հետեւեալով :

Չարմանալին այն է որ իզագլխաւ թագուհին՝ փոխանակ վշտալի սրտիւ նկատելու զսրբազան Պապը՝ իւր ձախորդութեան զլինաւոր պատճառը անոր օրհնութեանը կապաստանութիւն քանզի իւր հրաժարելու պաշտօնական կերպիւ Կրիսթինա Սրբազնութեանը ծանուցանելէ ետեւ, անոր առաքելական օրհնութիւնը ինչպէս ի վերայ ծագակապակ իշխանին՝ Տոն Լէօնարտին : Բայց եթէ հոգեւոր օրհնութիւնները կարող ըլլային յաջողութիւն պատճառել անխաբար ինչոք մի, տարակոյտ չկայ թէ պապական կառավարութիւնը կարող պիտի չըլլար զարդիական զօրաբանակի մը՝ իւր աշխարհական իշխանութիւնը հաստատուն պահելու համար : Եւ իսկիւն և իցէ, ասոյցմ

Սպանիոյ ժողովուրդը մեծ փոխ չիցուցնէր նոր թագաւոր մի գտնելու, և ասոր պատճառները շատ են, որոց մէջ ինչպիսիք իշխան ալ զլինաւոր պատճառ մըն է քանզի Լէօնարտի լրացեաց ունեց զրաժին նայելով Սպանիոյ ազգային գանձէն տարիք 458 հազար անգղիական լիւռա կվարուրի եղբւր յիշեալ տէրութեան իւր թագաւորական գերպատմութիւն ասինքն 340,000 լիւռա իշխան թագուհւոյն, 24,000 լիւռա իւր լծակից թագաւորին, 24,500 իւր որդւոյն Լէօնարտին իշխանին, 24,000 իւր դստերը իզագլխաւ իշխանուհւոյն՝ որ չէր քէնթի կոմսին հետ ամուսնացեալէ, 20,000 իւր քրոջը տօնա Սարիային և 36,000 լիւռա իւր մօրը Քրիսթինա թագուհւոյն : Եւստի տարեկան վճարման դադարումը մեծ խնայողութիւն մըն է Սպանիոյ այժմեան յեղափոխական կառավարութեանը, և տարակոյտ չկայ թէ նոր ընտրուելու սահմանագրական միացեալին կամ նոր հաստատուելու հասարակապետութեան նախագահին տաքին այսչափ զուարթ երբեք չսահմանուիր :

Մատրիտէն հասած վերջին լուրերը կը ծանուցանեն թէ պատգամաւորութիւն մի միկնեցաւ նոյն մայրաքաղաքէն Բրուսիա երթալու, Սպանիոյ թագաւորական պալատը Հոնցուէրն իշխանին մատուցանելու համար, որ արդէն ընդունած է, կըսեն, այս առաջարկութիւնը Կլեմէս այժմ ազգային երեսփոխանաց ժողովոյն հաւանութիւնը, որ շուտով պիտի զուարթ այս ծանր ինչքոյն որոշում մի տալու համար : Ետեւ ինչոքիւ լուրեր, և կարի իրաւամբ քանզի Պապիկոյ կառավարութիւնը իւր քաղաքականութիւնը սպասեալէ և հարուած մի կը համարի Հոնցուէրն իշխանին՝ որ Բրուսիայէ Կլեմէս թագաւորին մօտ ազգական է, Սպանիոյ թագաւորական դահլ յըստեւ, Հետեւաբար եթէ Սպանիոյ ժողովուրդը իւր

ազատ կամօքը զիշեալ իշխանը իրեն թագաւոր ընտրէ, Վաղդիան դէմ պիտի գնէ այս ընտրուութեանը, զոր պիտի զօրութեամբ պիտի արդիւնէ և պատերազմ պիտի հրատարակէ Բրուսիոյ տէրութեան դէմ : Եւստի յայտարարութիւնը զոր Վաղդիոյ պաշտօնէից խորհուրդը ըրաւ և լրագիրները հրատարակեցին, ոչ սովա՛ն անհանգարտութիւն պատճառեց խողաղատէր պաշտօնատարաց և կառավարութեանց վերայ, հետեւաբար կը ըսեմք թէ Լէօնարտին իշխանի և Լեստրիոյ դահլինները իրենց ջանքը պիտի միանորոշեն Վաղդիոյ դահլինին ջանիցը հետ, զիւրացնելու համար զգլխաւորութիւնները որ պիտի ծագին Հոնցուէրն Լէօնարտի իշխանին Սպանիոյ թագաւոր ընտրուելէն : Եւստի պատերազմին վախին պատճառաւ պորտաներուն մէջ զբաժանութիւնը (ֆոնտո) շատ իջան և մեծ փաստեղծ պատճառեցին վաճառականաց :

ԱՆԳՂԻԱ ԵՒ ԱՐԵՒԵՆԵԱՆ ՀՆԳԿԱՍՏԱՆ

Փարիզի ժողովուրդը Օքթիէլ օրաբային հետեւեալ տեղեկութիւնները կը գրեն Կալիաթային ի վերայ անգղիական ախրապետութեան Հնգկաստանի մէջ և ի վերայ արդեանց զոր ունեցաւ այս տիրապետութիւնը :

«Անգղիական Հնգկաստանի ընդարձակ կայսերութիւնը այսօրուած օրս 150 միլիոն բնակիչ ունի, որոց վերայ վեհապետ Վիկթորիա թագուհւոյն իշխանութիւնը օր ըստ օրէ ևս առաւել կը հաստատուի : Եւստի արդիւնքը զարմանալի կերակի, մանաւանդ եթէ յետհայեաց նկատուի մի ձգեմք այս աշխարհականութեան թուականին և սկզբնաւորութեան վերայ : Հազել թէ դար մի կար յորմէ հետեւ Սպանիացիք և Բրուսիականքը նոր աշխարհը գտած և Կլուս Բարե-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ Ք

ՀԱՅՍՏ ԵՎԵՂԵՍԻՆ

ԵՒ ԱՆԳՂԻԱՆ ԵՎԵՂԵՍԻՆ

Հոռակալանք՝ այն ամեն ազգերու որ եկեղեցւոյ վրայ Պատրիարքական միապետութիւնը մերժած են միշտ և կը մերժեն՝ երբեք անհաղատ անունը կընծայեն պատմութեանը : Աստի և նոյն անհաղատ և պզգայի անունով կը գտատարուեն անհաղատը գեղեցիկն Հայաստանեայց, որովհետեւ յանուն բանին Աստուծոյ և նոր իրական տանը, դուրսնաց կաթողիկոս եկեղեցւոյ կը դրոշմէր նա ընդդէմ բռնարարութեանց և այն նորաժողովուրդային շարժումը Հոռակալ Պատրիարք իրենց կաթողիկոսներուն ներմուծանել յանգեցնեցան ի Հանգանակն հաստաց Սուրբ Եկեղեցւոյ :

Առաքելոյ կը պատու իրեր որ Եթէ և երկնից հրեշտակ մը մեր սովորեցուցածէն աւելի բան մը ձեռքի սովորեցնէ՝ նշանակաւ եղիցին : Սպա ուրեմն պապականութիւնը որ Առաքելոյն սովորեցուցածէն շատ աւելի նոր բաներ կը սովորեցնէր ոչ սպաքէն այն ահաւոր նշանքին արժանացած է իրաւամբ :

Այդ որ ինքն ընդ առաքելական նշանքի դատարարուած է՝ ինչպէս զմեզ հետեւեալ կը յանդգնի կոչել : Եւ ինչպէս կը համարձակին պահանջել որ Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյն միանայ այն եկեղեցւոյն հետ որոյ զլուրը ինչպիսիք աստուծական պատուով մեծացնելով, անսխալական կը դառնան, մինչդեռ ոչ միայն մարդկային ամեն սխալմանց եթէ արեւելէ և, այլեւ տեւական մեծութեան մէջ ալ նշանաւոր եղած է :

Կուզէք մեր խօսքը քանի մը պատմական ստույգ օրհնակներով ալ հաստատուի, Պատրիարքականութեան ծագողորմը ընելով : Ահա Մարկելլանտ Պատրիարք, 296 թ. ուրաջաւ գլխաւոր, և զոհնց զիւրայ լրբեւ տառուածոց : Այս է անսխալութիւնը, բարեք . . . :

Սուրբ Գրիգոր, 417 թ., Պաղատեանց մեղքութիւնը ընդունեցաւ, և թէպէտ յետոյ դատարարուեց՝ բայց ժամանակ մը հերիտիկոս մնաց :

Վիկտոր 537 թ., երբեք անսխալական կանոնաց ձեռքէն ընդունեցաւ պապական խոյրը, նոյն պարագային համար դատարարուեց Քաղկեդոնի ժողովքը, բայց ինքը միայնակաց մեղքութիւնը կը դատուէր :

Վանկիակոս Գ. 607 թ. ամբողջ նորաւ, և իւր նոր խորհրդին համար (որ էր Պարթոք Ա.) կըսէր թէ Նիկիոյ կարապետին էր :

Սուրբ Ս. 635 թ., որոյ հերիտիկոսութիւնը այնչափ մեծ գայեակութիւն տուաւ՝ մինչև Ս. Պաղատ Գ. ժողովը դատարարուեց զինքը և նշանակեց Ս. Բ. անսխալութիւնը . . . :

Ստեփանոս Ի. որ 896 թ., իւր անհաղատ թշնամի Զերեմիոս Պատրիարք յաջորդելով, ուր նորա գլխին վրայ թափեց, գերեզմանէն դուրս հանել տալով և կտրելով այն ձեռքը որով կը քարտարապէր և օրհնութիւն կուտար, և գլխով Տիբերիոս գետը նետել տուաւ : «Այս են հեղ և խոնարհ սրտիւ Զիստին փոխանորդի և մի գոշողները : Ինչ Հայհոյութիւն . . . :

Եւ եթէ պապերուն պատմութիւնը տալուին շարունակեմք ինչքն չենք գտնիր, այն պատմութեան մէջ զոր դուք գոտուրութեան մը կանտանէր Պատմութիւն Եկեղեցւոյ, և յորում ի հանդէս կուգան այնպիսի պապեր, որոց անսխալ անգամ նորապետին են եկեղեցւոյն Քրիստոսի :

Ոչ պապերն հոն է, որ կըսենք Սուրբ Գ. մը 903 թ. որ թէ և ինչպիսիք յաջորդ կանտանէր Պատրիարք, այլ իրօք մեղքեց Սուրբ Պատմութիւն Եկեղեցւոյ, և Սուրբ Պատմութեան ձեռքը խաղաղեք կը թուէր պապական խոյրը՝ երեսուն տարի, և վերջոյն Մարտիրոսյան ունեցած պատկերով ժառանգ կը թուէր հայրապետական ամբողջ Զիստին Գ. անսխալ (931 թ.) : Սուրբ Պատմութիւն :

Ս. յաղթութեանց մէջ կուգայ Զիստին Գ. Պատրիարք (936 թ.) ու առաքելական պապարեւ հանգիստը կը գտնուի ամենայն զեղծադրութեանց և անանուն պղծութեանց : Ս. յայն Քրիստոսի փոխանորդ կոչուածն է, որ տխուր մը մէջ քահանայ կը ձեռնադրէ իւր միկ սխալանք . . . : Կերպուր յանուն մեծիմաստի և գինի կը լիմէ վասն կեանց ստանալի . . . :

Ս. յայն սուրբ եկեղեցւոյ, և այս են իրեն անսխալ պատմութիւնը . . . :

Ս. յայն ամբողջ վրայ է որ Պատմութիւն Եկեղեցւոյ, կը բարձրա՛ր (1033 թ.) տալու տարուան տղայ մը . . . խառն անկողնոյ ծնոնք . . . :

Բայց ինչ աւելորդ տեղ այս անուր ոճրագործութեանց գլխաւոր յիշատակներովը ընթերցողները ծանօթացնեմք, թողումք ուրիշ այսպիսի զայն իշխանաց պատմութեան նշանակի զօրեւորն ու անունները, զոր պատմութեան արձանագրած է իւր անողորմի դատակնքովը և բուռական ըլլայ միայն յիշել այն Պատրիարք մարդկութեան համարն ամօթն եղաւ և իւր դարուն սարսափը և զոր ժամանակակիցը անուանեցին մարդապիմ գազան : Ս. յայն Ս. Եւստիքիոս Գ. Պատմութիւն . . . :

Ս. յայն գրեց իւր կանգ կառու, չկրնար Սուրբ Պատմութիւնը պապական պապական պատմութեանց արձանագրութիւնը ընել . . . :

Ս. յայն հարցմոնք մը միայն ընեմք Ս. Պատմութեան ներքին : Գ. յայն Ս. Պատմութիւնը իւր իրեք ձեռքը Հայոց եկեղեցւոյն վրայ կը բարձր տեսնէ, միթէ Ս. Պատմութիւնն ու քաղցր ժպիտը կը համարէ ի լա՛ծ ձեռն այն եկեղեցւոյն վրայ որոյ պատմութիւնը հիւստածք մըն է զարքութեանց ու ոճրագործութեանց . . . :

ԽՈՐԴԵՆ ԵՎ ՍԽԱՆԴՈՒՍ ԸՆԴԱՐԱՐՈՒՄ

յուսոյ կոչուած հրուանդանը անցած էին, որ Անդ-
ղիայ Լիզիզայէթ թագուհին, յամին 1600ին, դաշ-
նադրական հրովարտակ մի կըշնորհէր անդղիացի
վաճառականաց ընկերութեան մը և անոր կառա-
վարին որ Արեւելեան Հնդկաստանի մէջ առուտուր
կընէին. իսկ 1662ին Կարոյս Երկրորդ Անդղիոյ
թագաւորը ուրիշ հրովարտակ մի էրաւունք և իշ-
խանութիւն կուտար նոյն ընկերութեանը պատե-
րազմ բանալ և խաղաղութիւն ընել Հնդկ տիրող
իշխանաց հետ: Մեծին Բրիտանիոյ կառավարու-
թիւնը 1698ին միևնոյն արտօնութիւնները շնորհ-
լով Հնդկաստանի նորահաստատ ուրիշ ընկերութե-
ան որ խոստացաւ ջ միլիոն լիւա սթէրլին փոխ տալ
տէրութեանը, այս երկու մեծ ընկերութեանց մէջ
նախանձընդդէմ հակառակութիւն մի տեղի ունեցաւ
յորմէ ծանր կռիւներ ծաղկեցան: Այս կռիւները
շատ չանցած վերջացան յիշեալ տոկարական երկու
ընկերութեանց միաւորութեամբը՝ որ կատարեցաւ
1702ին բարլամէնթին մէկ վճռովը: Այս ընկերու-
թեան գաշնադրական հրովարտակը (շարթ), որ
1853ին նորոգուած էր, պիտի աւեր մինչև ի 1873,
սակայն Հնդկաստանի մէջ պատահած 1857ին ապս-
տամբութեանը պատճառաւ հարկ համարուեցաւ այս
անբաւ երկրներուն քաղաքական և զինուորական
կառավարութիւնը վերադարձնել թագաւորական
Գահին և ջնջել յիշեալ ընկերութեան սահմանա-
դրութիւնները: Եւ իբրեւ, ապստամբութիւնը վեր-
ջանալէ և հաղթարտութիւնը հաստատուելէ ետեւ,
լորտ Բէնիլին ընդհանուր կառավարին վարչութեան
ժամանակը՝ 1858 «Եղեմբերի 1ին Վիկթորիա թա-
ղուհի»-ն վերահաստատութիւնը հրատարակուեցաւ և
այս առթիւ, իւր թագաւորական տիտղոսաց վերայ
յաւելցուց նաեւ Հնդկաստանի կայսրուհի տիտղոսը:
«Հնդկական Հնդկաստանի կայսրութիւնը երեք
նախագահութեան (presidence) կը բաժնուի. այս-
ինքն Պոմպայի նախագահութիւնը և Մատրասի ու
Կալկաթայի նախագահութիւնները: Առաջինը այն
առաւելութիւնը ունի որ ամենէն աւելի մօտ է Աֆ-
րիկէի ու Եւրոպիոյ. բայց ասոր հակառակ Կալկա-
թայի նախագահութիւնը՝ Հնդկաստանի փոխարքա-
յութեան աթոռն է և իւր գաւառները սահմանակից
են Թիպէթի, Զինաստանի և Սիամի թագաւորու-
թեանը: Այս մեծաւորութիւնը Պրիմանտանի եր-
կրներուն միջոցաւ զոյգացած է. որոց կարեւորութիւնը
արժան կը համարուիք համառօտի յառաջ բերել:
«Պրիմանտոյ հին կայսրութիւնը՝ այսինքն Վայի և
Բէկուի թագաւորութիւնները՝ 1826ին և 1852ին

զրկեթ բոլորովին միաւորեցան Պենկալայի ընդհա-
նուր կառավարութեանը հետ, որ Կալկաթայի նա-
խագահութիւնն է, և այսօրուան օրս կը կազմեն ըզ-
գաւառներն Արաքանի, Բէկուի, Մարթապանի և
Վենագէրի, որոց զխաւոր նաւահանդիսներն են
Աքիպ, Բրոմ, Սանկուն, Տալհաուզի և այլն:
«Պրիմանտանը՝ որ անուամբ միայն անկախ թա-
գաւորութիւն մի կը համարուի, ցամաք երկրներուն
ներքին կողմը կը զանուի. որոց բոլոր ծովեզերեայ
քաղաքները Անդղիացեց կը վերաբերին և զօրապետ
ճիշտ անուամբ կը զորակալ մի կարգած են տեղական
իշխանին քով: Պրիմանտանի նաւահանգստաց նա-
ւակաւ և տոկարական շարժումը շատ մեծ է. ինչու
որ 1869ին 230 միլիոն ֆրանք արժողութեան աւելի
կընէրկացնէր, և ներս մտած ու դուրս ելած նա-
ւոց թիւը 3000ի կը հասնէր»:

ԱԶԳԱՅԻՆ

Կ. Պօլսոյ ամենապատիւ տէր Մկրտիչ սրբազան
Պատրիարքին՝ ըստ սովորութեան Մէքիտի կարգին
ստալին աստիճանի շքանշանը շնորհուեցաւ. որուն
մինչև ցայժմ ուշանալուն վրայք արդէն դիտողա-
թիւններ եղած էին միջին թղթակիցներէն: Այս
ուշանալուն պատճառը՝ Մանգլ-Մէի գրածին նայե-
լով՝ ազգային պատրիարքարանին զբաղմունքացաւ
դատարկութիւնն է: Միևնոյն պատճառաւ կը սուր
թէ, կը յաւելու յիշեալ օրագիրը, պատրիարքութե-
ան սովորական հրովարտակը տակաւին չէ առնուեր:
Ամենէն ցաւալին այն է որ, եթէ Կ. Պօլսոյ ազ-
գային պարտոց՝ որ և է կերպիւ վճարեալն յոյս մը
կար ջանիւք սրբազան Պատրիարքին, Բէկային ա-
հաղին հրդեհը ի գիւլ հանեց այս յոյսը, կամ
մեծապէս գնաւարացոյց «Ս. Սրբազանութեան ջանքը»:
— Կ. Պօլսոյ ազգային կրթութեան խորհրդոյն
մէկ գովելի գործը հետեւեալ կերպիւ կը պատմէ Մա-
սիս օրագիրը:

«Ազգային կրթութեան խորհուրդը, ինչպէս արդէն
ծանուցած ենք, Բերայի հրկիզիւց մանկունքի յարկի մը
տակ պատասխարկու և ուսման քննիչ շարունակել տուաւ
համար տակաւին տաղաւար մը (պաւարտ) շինելու և
գաւառներ կարգելու համար հանգանակութիւն րա-
նալու որովմբ բրած էր: Այս սրբազան անդապաղ գոր-
ծադրելու ձեռնարկից՝ հանգանակութեան տակաւին
հանելով, մասնաւոր նուիրներ հատարելով, և տաղաւա-
րի շինութեան համար սկսեք եղած նիւթերն ալ մէկ
կողմնէ պատրաստելով:

Կրկնաւորութի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյն մէջ կը բու-
հայրութեամբ Ռուսաց զեպանին: Այն օրը ժողովը-
դոց անթիւ բաղմունք թէ՛ ի Հայոց և թէ՛ յայլոց ազ-
գայ ներկայ գտնուեր են այս չքեղ հանդիսին: Ժամեր-
գովիւնները և մկրտութեան արարողութիւնները վեր-
ջանալէ ետեւ, Ռուսաց զեպան. զեպանը յատեան Ս.
Ստեփաննոս եկեղեցւոյն բերել տալով զպարոն Մար-
գարին ի ներկայութեան խոռոչ բաղմունք հաստա-
ցելոց և անոր ձեռքը ոտոր խաչին և սուրբ Վեպարու-
նին վերայ դնել տալով երգման երգեր է զնա հաւատար-
մութեամբ ձեռնադրել Ռուսաց կայսր, իբրեւ հիւպատոս
Նորին Վեպարութեան իշխման մէջ: Այս միջոցի
նաւահանգիստը գտնուող նաւերը թողանթներ կար-
ձակէին հետզհետէ: Իսկ զմկրտեալ երկուսի եկեղեցա-
կան թափօրը, այսինքն քահանայք զգետաւորեալ և
տիրացուները շապիկ հագած, խաչիւ և կերտներով,
մէկ խօսքով արտաքայ կարգի հանդիսիւ, Գրանիւց
թաղը տարիք են, ուր կը գտնուի եղբ. Ռուսաց հիւպա-
տոսարանը: Թողանթն ալ արձակուի շարունակուեր է
ոչ միայն երկուսի ի տուն տանելու ժամանակ, այլեւ
մինչև երկուսի չէ գաղարկեր: Վերջապէս նոյն օրը իզ-
միրի մէջ այս հանդէսը մեծ ուրախութեան և տօնա-
խմբական շարժման պատճառ եղեր է:

Գարձի Մարգարէ՝ որոյ մէկ աչքը չիւ և քիչ մը նի-
հար անձ մըն էր, հայր թէ երկու կամ երեք տարի կա-
րող եղեր է Ռուսաց հիւպատոսի պաշտօնը վարել. քան
զի յետ այնորիկ օսման ան տէրութեան և Ռուսաց կա-
կառավարութեան մէջ պատերազմ ծագելով, հայկա-
ղուն հիւպատոսը պարտաւորուեր է շուտով փախչել
Իզմիրէն և նոյն իսկ Թուրքաստանէն ելելով ի Ռու-
սաստան կրթուի:

«Բաջայոյս ենք, որ Կրթութեան խորհրդոյն այս ազ-
գայութեան ձեռնարկէ՝ ամեն բարեօրոտ ազգայիններէ
ըստ արժանւոյն քաջալերութիւն ու ձեռնառութիւն
գտնելով՝ քիչ աւուր մէջ ի դուրս կ'ընէ յոյսու հրկիզ-
եալ զգաղը մանկանց Բերայի»:

Ս. Երուսաղէմայ վանուց ազգային վարժարանին
բարեկարգ ընթացքը և յառաջադիմութիւնը շատ
անպամ ուրախ սրախ հրատարակած եմք, յաւելցնե-
լով թէ անոք այս յաջող կացութիւնը ամենա. տէր
Նսայի սրբազան Պատրիարքին անխնայ և գործունե-
եայ ջանից արդիւնքն է:

Հետեւեալ նամակը՝ զոր յիշեալ վարժարանին
յաջողութեան խնդակից ըլլալու նպատակաւ գրած է
բարձրա. Ալի փաշան, մեծ պատիւ կընէ Երուսա-
ղէմայ Ս. Պատրիարքին, իւր համարումը կաւեցնէ
բոլոր ազգիւն առջև և իւր անձնական ազգեցութիւնը
զօրաւոր կընէ Կ. Պօլսոյ Պատրիարքարանի առջև:

Գաւառու շէրիք Երմէնի Բաթրիկիլինէ:

Բնակ վերջու է ֆինիսի մէջապէսի:

Մար Եագուպ Մանուկը մէկ թէպի շտկարանը
նըն պիւր մութատ պու սնէն տալի իմաստ ունեն իմի-
հանդէր ձեռնառութիւնով իւր կը կը կը կը կը կը
էտարի թէպիքի շահանը թագաւոր պիւր սուրէթով
լուպ, պուտա սնմարի սայ վէ իւր մեծ տաղանդէր ի
տուկի իմաստը չէր փ մեծ կայսրութիւն սատակելու
փաշայ հաղթութիւնին վաղը օրան իշարկիւնտն միւս
թէպան օրուչ, վէ պու վէճ իւր միսարութիւն օրան հիւ
մէթի տոսթանէր իւր ազատէ մութապէս Սալթանսիւ
սնիլիլտն օրան տալի իմաստ մատրքի գալիլի խալ-
րիկիլի տալի թագաւոր մութապէս օրուպ իւր իւր
մը մութապէս իւր իւր օրուպ իւր պիւր հալ սիւս
գընտայ շտգալի միստակի մութապէս թէպի իւր իւր
287 սեքե

Երմէնի
Սեքե 40, Երմէնի 28 Մութապէս
Իմիս Սիլի:

Հասունեան և Հակահասունեան մեր համազգի
եղաւոր մէջ կուր կը շարունակուի ոչ միայն ի Կ.
Պօլսոյ, այլեւ թուրքիոյ գաղաղան քաղաքները: Մա-
տեն Իրապիլոյն մէջ Հակահասունեան մարդ մի
կըմենի, զոր նոյն քաղաքին Հայ կաթողիկ եպիսկո-
պոսը հերձուած և հերձուած համարելով՝ ոչ միայն
կըղանայ անոր հանդստեան հոգեւոր արարողութիւն
ները, այլեւ թող չտար որ կաթողիկ Հայոց դերեգ
մանատունը թագուի հանդուցիւր մարմինը: Այս
խնդրոյն պատճառաւ Իրապիլոյն Հասունեան և
Հակահասունեան կուսակցութեանց մէջ զրդուութիւն
և կոխը աւելանալով, յիշեալ քաղաքին կուսակալ
հեռադրով եղելութիւնը ծանուցիւր և հրահանգներ
խնդրիւ է Բարձրագոյն Գահին:

— Մալիկ Զուհի 20 թուոյն մէջ հետեւեալ
կը կարգաւոր:

«Չորեքշաբթի աւուր Մեքիտ-Մէ կընէ. թէ ան
սխալութեան հրատարակուած օրը Կ. Պօլսոյ Զուհի
և Հայոց եկեղեցիներուն մէջ հրապարակաւ նզովք
պիտի կարգացուի այս Զատուածը զգեմ մարտու-
թիւն երեան հանդիսներուն դէմ: Մեր չեմացանք
այնպիսի պատրաստութիւն մը, մասնաւոր Հայոց
եկեղեցւոյ կողմէն: Բայց միւր կըմուի որ եթէ հե-
րեալիսութիւնները նզովել հարկ է, ամենէն աւելի
այս նոր հերձուածութիւնն արժանի է նզովելու,
որովհետեւ քրիստոնէական կրօնքն ի հիմանց կը-
խախտէ»:

— Կըլտեմ թէ Կ. Պօլսոյ ազգային վարչութիւնը
հրահան խնդրիւ է Բարձրագոյն Գահին նոյն մայ-
րաքաղաքին ազգային երեսփոխանները ի ժողով
գումարելու:

— Ուրախ սրտիւ կըլտեմ թէ կայսերական կառա-
վարութիւնը՝ մարդասիրական առատագուծ ողիւ
շարժեալ, բարեհաճեր է խաղաղիւ Սրբուհի մարա-
պետին որբանոցին օրը 15 օխայ հաց և 5 1/2 օխայ
միս շնորհելու սկսեալ Մայիսի 2էն:

— Թուրքիոյ նահանգին քաղաքային տեսուչ (բոլի-
թիք փաշիկ) վսեմաշուք Գոնիստան Թէքեմիլին Մե-
քիտի կարգին պաշտօնատարութեան աստիճանը
շնորհուեցաւ յօգստափաւ Սալթանէն:

Մշոյ վանուց միաբան Միսիթա վարդապետին
տոնաց դատաստանի, յԵրուսաղէմ արքայութեան
նկատմամբ Կ. Պօլսոյ ազգային լրագրաց մէջ և մա-

ԻԶՄԻՐԻ ՄԷՋ ՊԱՏԱՆԱՅԻՆ ՀԻՆ ԴԵՊՊ ՄԻ ՂԱՆԻ ՄԱՐԳԱՐ

Այս անձը՝ որդի Զարարայի Գեղաման, որ Խո-
ճէնց ևս կը կոչուի, բնիկ Երեւանցի էր. սակայն Խզմիրի
մէջ շատ տարի մնալով՝ ժամանակ մի զաւրիթիւն ըրած
է, և այն պատճառաւ Ղաճի Մարգար կըսուի եղբ: Զայ-
կարանութեան մէջ բաւական հմտութիւն ունենալէ
ի զատ, լեզուագիտութեան մէջ ևս յառաջադէմ էր.
ինչու որ գաղղիւրէնը, արաբերէնը և թուրքերէնը լաւ
գիտէր, նմանապէս յունարէն և սուսերէն լեզուաց
տեղեակ էր:

Ինչպէս արդէն ըստնենք իւր կրթութեան, սարուն
Մարգար Գեղաման գիտնական և աշխատասէր անձ
մըն էր, որ քանի մը գրաւոր գործեր և թարգմանու-
թիւններ ունի. որոցմէ մէկը ի վսեմ Ս. Երուսաղէմի և
միւսները ի Բեզլայապուրի տպուած են:

Այս պատուական անձը՝ որ իւ

հաւանք Սահակ-Մկրտչի և Օրագրի մէջ վիճարարութեանը սատարի կերպիւ կը շարունակուի: Սահակ-Մկրտչի կը պնդէ թէ արգարութեան և իրաւանցիկ սկզբնային հակառակ է առանց դատաստանի մարդ մը դատու պարտել թէ և յանցաւոր համարուած ըլլայ: Թէ՛ անարժան վարդապետ մի ըլլայ այն մարդը, և կը յաւիտ որ այս ոչ գովելի եղելով ինքն իրեն սրբազանին պատրիարքութեան օրովը պատահեցաւ: Իսկ Օրագրի օրինաւոր կը համարի առանց դատաստանի եղեալ յիշեալ աքսորը և կը պաշտպանէ ազգային պատրիարքարանին այս ընթացքը:

Հետեւեալ յօդուածը՝ զոր Սահակ-Մկրտչի կը քաղէք, յիշեալ խնդրոյն վրայը բաւական բացատրութիւններ կուտայ, զորս արժան կը համարուի մեր ընթերցողաց դատողութեանը ներքեւ գրեւ: ԿՐԾԱՓՈՒԹԻՒՆԸ

ԲՈՒՆՈՒԹԵԱՆ ԳԼԽ ՄԻՋՈՅ ՄԸ ԶԵ

Կրտս օրագիր քին 176:

Ընդհանուր ամամար ասի ճշմարիտ է, բայց մասնաւոր բարձր Տաճկաստանի մէջ, ուր կրօնքը՝ քաղաքական յատուկ կազմութիւն մը ունի, խնդիրը կատարելապէս կը լինի:

Թէպէտ անտարանայի ճշմարտութիւն մը կրկնութեան պէտք չունի, այստեղ ամենայնիւ զանազան դարձածներով խախտելու ուղղուած համոզման մը անապատ կանոնները համար հարկ է ըսել, թէ Մանգուսէ ինչպէս մինչեւ հիմա անձեռն իջող պաշտպանութեան անողորմ թշնամի եղած է, նոյնպէս ալ սկզբունքի մը պաշտպանութեան մասին, մեր ամենին աւելի սիրելի ներքին համար ալ կամու գոհարութիւն մը ընկելու գիշած է: Այսպէս կը հաստատուի թէ Մանգուսէ մինչեւ հիմա ինչպէս որ էր, գարձեալ նոյնը մնալի չպիտի կրնայ դադարել, և այս հաստատումը հաստատութիւն առողջ ամենին կենդանի փորձը, իրմէ աւելի խրիմեան Հայրիկը սիրող մը չըլլալով իսկ, զրիթէ հաստատութիւն մը գտնելու չափ դրուցուած կամայ կամ անկամայ մէկ ուր խաբանող աշտոտութիւն ընել չուզեն է:

Մանգուսէի պաշտպանածը, իրենց համոզմանը հակառակ հաստատելով ուղղութեան պէս, Միւթար վարդապետի անձը կամ արարող ԶԵ, այլ ՍԱԶԳՈՒՆԻՔ մը, այսինքն ամեն քաղաքակիրթ ազգաց գոյութեան պատմականութեան եղող արդարութեան սկզբունքը:

Եթէ, առանց դատաստանի, մէկը աքսորելը կամ տրտնելու տալը, կամ թէ դատաստանին, Պետրոսին գէտ չըլլալով Պօղոսին գէտ ըլլալուն համար մտիկ չըլլալը, ազգի մը կամ ժողովուրդի մը, նամանաւանդ իրաւունքով կոչուելու ետեւումը համարուած աղբի մը համար, կորիկի կրնայ ըլլալ արդարութիւն կոչուել նէ, թո՛ղ Մանգուսէ բոլոր ըսածները և ըսելիքները ետ առնու: Բայց ամաչելով և ոչ թէ գովաւորել:

Բայց առանց սա խօսքը ըսելու չենք կրնար անցնիլ թէ, յանցաւոր կարծուած մէկուն մը գէտ, մեր ամենին սիրելիին մէկուն կողմէն իսկ տեղի ունեցած քանակաւ զձեռն կուրաքար պաշտպանելը, յաջորդ սերունդներու առջև մեր էն մեծ ամօթներէն մէկը պիտի ըլլայ:

Ինչպէս կանցնին անձինք, նոյնպէս կանցնին անձեւքու նկատմամբ եղած կոյր պաշտպանութիւններն ալ, և միմայն սկզբունքի պաշտպանութիւններն են, որը սկզբունքներուն հետ անմահ կը մնան:

Մեզի համար աւելի ազնիւ է յանուն վերջինին մեռելիքը, քան թէ առաջինի համար տարիքը:

Երբ անձն երբ ծնւելով, յանուն սկզբունքի կըրողները այն կարծեաց գէտ, թէ մարդ մը մեր սիրելին և մեր ընտրած պաշտօնաւորը ըլլալուն համար, ազատ կարէնայ համարուել յանցաւոր համարուած անձ մը, առանց դատաստանական քննութեան յաջորդ դատապարտելու կամ դատապարտելու տալու:

Գալով Միւթար վարդապետի կրօնափոխութեան արդարացիութեանը, եթէ անոր յանցանքը կրօնական և զոյժ, և կրօնական ժողովով մը յանցաւոր դատուած ըլլալը, այն ժամանակ ուրիշ կերպով կը խօսուի:

Բայց խնդիրը այնպէս չէ:

Ս. Պատրիարք Հայրը իր կրօնական պաշտօնովը չէ որ ստոյգ կամ ոչ անոր քաղաքական հրամանը խնդրած է կըսուի, այլ քաղաքական պաշտօնովը, և Միւթար վարդապետ իր բոլոր յանցանքներով իսկ, դատաստանական ատեններու դռներուն իրեն գէտ՝ բայց միայն կատարեալ իրաւունք ունենալուն համար, կարող և պէտք էր որ զինքը դատաստանական քննութենէ զրկող իշխանութեան լուծէն ազատուի, նոյն իրաւունքը

ի գործ գնելու կարողութիւն տուող ուրիշ իշխանութեան մը գիտէր:

Այս իշխանութիւնները, թէպէտ և կրօնական, բայց իրապէս որ չափի կրօնական, նոյնչափ ալ քաղաքական են, և և ինչէ մէկը, առանց իր կրօնքը փոխելու, իրաւասութեանը տակը գտնուող կրօնաքաղաքական իշխանութեան բռնութենէն չկրնար ազատուիլ:

Ապացոյց կուզուի:

Կը հարցնենք Օրագրի խմբագրին թէ, լուսաւորեալ համարուած քաղաքական իշխանութիւնները, առանց դատաստանի, կրնա՞ն մէկը դատապարտել:

Այս տեսակ գէտերը՝ տեղ տեղ միմայն կրօնական իշխանութեանց մէջ կրնան պատահիլ, և որոնք լուսաւոր հատոր գրքերով միշտ դատապարտուած են, կը զուտապարտուին, և պիտի դատապարտուին:

Մէկ խօսքով, անի կոյր համոզման մը մտիկ արդիւնքն է, որնոր աւելի կամ նուազ խառնութեամբ, երբեմն երբեմն երբեմն կիւլեմ, և որոնք ըստ մեծի մասին թէպէտ և յանուն Ստուծոյ կը զօրօծուին, բայց առողջ բանականութիւնը, երբեք զանի չանթաքար ընելէ դադրած չէ: Պէ՛տք է որ այս տեսակ կրօնի գիտական գործուած բռնութեանց մէկ օրինակը, նոյն իսկ մեր իշխանութեանց մէջ, և այն ալ խրիմեան Հայրիկի պէս Պատրիարքի մը օրով ալ տեսնուի, և նոյն բռնութիւնը դործողներուն սխալանալը վրայ ցաւելու տեղ, անկից զերծ մնալու բնական իրաւունքը՝ ի գործ գնելու իրաւունք տուող թշնամանքի:

Այս է մեր լուսաւորութիւնն ու արդարութիւնը:

Արդ, եղբայր Յրազիր, ըստորում սկզբունքի վրայ կը խօսենք և ոչ թէ անձեւքու, փախաբեկով գոյն չաչնել գծեղ որ ուրիշներու համար կատարութեամբ (կրիւք ըսելիք, աւելի քաղաքականական կը ըլլայ) կը խօսի ըսած ատենները, ձեզի համար ալ նոյնպէս ըսել չտաք: Կը խնդրենք որ ուշադրութեամբ դիտէք սա տուեալը:

Առանց դատաստանի, սա կամ նա կերպիւ մարդաբարեւ չափը, սոսկ բանութիւն մ'է, և նոյն բռնութեան ենթական որչափ ալ յանցաւոր և ատելի և դործողն ալ որչափ անմեղ և սիրելի ըլլայ, դարձեալ անի բռնութիւն ըլլալէ չկրնար դադարել: Ո՛ր քաղաքակիրթ ետ ազգին դուռը դարձես, առնելիք պատմականը այս է. փաստաբանութիւնը այստեղ ամենին գործ մը չունի:

Նոյնպէս, Տաճկաստանի մէջ այսպիսի պարագայի մը տակ՝ անհատի մը կրօնափոխութեան գիտելով վատութիւն չէ. եթէ մէկ անհատի մը, Զ—՝ միջին ներկայացնող իշխանութեան մը քանակաւ դրուած գէտ գնելու՝ քաջաստարութիւն համարուի՝ ուստի և պատրոյգը բռնութեամբ թշնամութի մը բերանը կայնելու արիւթեան յանգնող մէկն ալ պէտք չէ որ յիմար համարի:

Երբայր Օրագիր՝ դուք բարեկամաբար, ապագային համար այնպիսի կէտ օրինակ մը արդարացի եղանակով որուն կարծեցաւ՝ գործային գէտ անկից աւելի վրան դատը թշնամութիւն մը՝ կամ անխորհուրդ բարեկամութիւն մը չէր կրնար ըլլալ:

Գաւազդարար խնդիրնայ այնպիսի անձեւքու վրայ է, որուն վրայը աւելի ազատ գրելով՝ կրնայ գէտ ազդեցութիւններ յառաջ բերել, և այնպիսի պարագայէ մը օգուտ քաղելով դարձած մտած թշնամի մը պէս, ձեր պաշտպանել կարծած անձին, ձեռն խառն չատ և անհոն կերպիւ աւելի բարեկամ եղողի մը վրայ յարձակելու համար ընտրած միջոցները, չենք կարծէր որ ձեր սկզբունքին պատիւ բերէ:

Ուրիշն էր որ Բարձրագոյն Պետիւն եկած քաղաքական հրամանագրերը խնդիրը քիչ չատ պարզեց, և այս խնդրոյ մէջ ունեցած ցաւելու պատճառաւ էն գլխաւոր մասը, այսինքն Ս. Հայրիկին, բռնութեամբ Միւթար վարդապետը աքսորել տալու համար թագրի գրած ըլլալուն կատարել փարատեցաւ:

Բայց մեր գրածը բուն սկզբունքին վրայ ըլլալով, խնդրոյն առարկան մէջ տեղէն վերադառնալ իսկ՝ դարձեալ չենք կրնար չըսած ըլլալու քողով:

ՏԻՐԱՆ

ՆՈՐԱՏԻՊ ԻՐԱՏԵԱՆԻՔ

ՈՒՍՈՒՄՆ ՊԱՐՏՈՒՅ

Պատուելի Պետրոսի Դանշեանց:

Այս բարոյական գեղեցիկ երկասիրութիւնը՝ որ ութնամեա 160 երեսէ կը բաղկանայ և Կ. Պօլսոյ մաքուր աշխարհաբար լեզուաւ շարադրեալ է, գիրք մաց և ուղիղ կերպիւ կը բացատրէ ըստ պատմականաց Ս. Պօլոսի մարդոյն քրիստոնէական և բարոյական պարտաւորութիւնքն առ լուսաւորած, առ ընկերն և առ

անձն իւր: Հետեւեալ խիստ օգտակար գիրք մըն է ամեն հասակի անձանց համար: Տպեալ ի Կ. Պօլսոյ ի տպարանի Ու. Յ. Բիւրքճեան յամին 1870:

Յիշեալ բարեպաշտական մատենին սկիզբը՝ Կ. Պօլսոյ սրբազան Պատրիարքին հետեւեալ վկայակաւը գրուած է. զոր արժան կը համարուի մեր ընթերցողաց հաղորդել:

Չէրկատրութիւնս զայս ընտիր, հեղինակութիւն բաւարարող վարձատրելի Պետրոսի Ստանէլեան Դանշեանց, մատոյց միւլի տեսութիւն Տ. Մեղիսեղեկ վարդապետ, միտքան Առաքելական սրբոյ Ուստին Երուսաղէմի Միւթար և հաճութեամբ սրտի ընթերցող, յորում խմատը պատուիրանաց Ս. Պօլոսի ուղիղ և անստիճիւր բացատրութեամբ համառօտեալ են. ուր համարաւոր Մատենագիրն, առանց տեղորդ ճառարանութեան, որպէս զգոն ուսուցիչ՝ զիւր դաս իրբեւ տեսող ժաշամ ճաշակ մատակարարել սիրէ աշակերտող մանկանց և համօրէն բարոյասիրաց:

Եթէ պատուիրանք Տեսան ըստ են, եթէ անտուած պաշտութիւն քան զամենայն ինչ դորաւոր է, ուրեմն, այս վատակ շահարկ է որդւոց եկեղեցւոյ: Առ որչափ դրեմ գծեղ, ո՛վ ուսումնասիրու դպրոցական մանկունք, քննադատք զսա իբրեւ ոսկի մանեակ ի պարտանոց ձեր, որ կարող է դատարարել կը թէ՛ զսիրտ ձեր ի վեւմ բարոյականութիւն մարդկային պարտ ուց առ ուղղեալ զիւրն նարտակ առաջինատէր Մատենագիրն:

Մ. Վ. ԽՐԻՄԵԱՆ

Եպիսկոպոս Գլխայ

Ի 10 Ապրիլի

1870 ամի

Ի պատրիարքարանի Հայոց: Պատրիարք Պօլսոյ:

ՊԱՏՈՒՆԵԼԻ Ս. ՄԻԲԱՅԼԵԱՆԻ

ՀԱՄԱՌՈՅ ԹՈՒՄԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Նախնական վարժարանաց համար յօրինեալ են 130 երեսէ բաղկացեալ պատուական գրքոյկ մըն է, որ կը պարունակէ քուսաբանական ամեն գործողութիւններէ գատ՝ առեւտուրի վերաբերեալ ամեն կարեւոր հարցիւնները:

Տպեալ ի խաղաղիւն Կ. Պօլսոյ ի տպարանի զըպրոցին Ս. Նաւարեան և Դանշեանց:

1870

Կը վաճառի ի գին 10 դուրուշի:

ՀԱՄԱՐՈՅ ԹՈՒՄԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Երաբեալ պատուելի Ս. Նաւարեանի

ի պէտս ազգային վարժարանաց:

Յորում պարունակին հանգրձան ծանօթութեամբ ազգի ազգի բնտիր հատուածք ի հախմի են յարգի հեղինակաց կամ քաղաքացւոց, արձակ են չափաւ:

Տպագրութիւն Ս. Ն. և Դանշեանց:

ի խաղաղիւն Կ. Պօլսոյ

1870

Այս պատուական գիրքը՝ որ յերկուս հատորս բաժանեալ են ուրաճալ 470 երեսէ բաղկացեալ է, Հայ գրականութ

